

**BADIIY ASARLARDAGI ANTROPONIMLARNING LUG‘AVIY
QATLAM MASALASIGA DOIR LINGVISTIK TAHLIL VA XULOSALAR.**

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ВЫВОДЫ ПО ПРОБЛЕМЕ
ЛЕКСИЧЕСКОГО СЛОЯ АНТРОПОНИМОВ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ.**

**LINGUISTIC ANALYSIS AND CONCLUSIONS ON THE PROBLEM OF THE
LEXICAL LAYER OF ANTHRONYMS IN ARTISTIC WORKS.**

Hamroyeva Maftuna Rasulovna

f.f.f.d.(PhD), Buxoro davlat universiteti

O‘zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasida doktoranti

maftuna130193@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada yozuvchi uslubidagi antroponimik birliklardan biri bo‘lmish kishi nomlarining lug‘aviy qatlamlari, ijodkor uslubida ulardan foydalanishning ahamiyati, tilda tutgan o‘rni haqida mulohazalar bildirilgan.

Shuningdek, adib ijodidagi bu kabi antroponimik shakllarning qo‘llanilishiga doir fikr-mulohazalar misollar vositasida ochib berilgan.

Abstract. This article discusses the lexical layers of personal names, which are one of the anthroponymic units in the writer's style, the importance of their use in the artist's style, and their role in the language.

Also, opinions on the use of such anthroponymic forms in the work of the writer are revealed through examples.

Аннотация. В данной статье рассматриваются лексические пласты личных имен, являющихся одной из антропонимических единиц писательского стиля, значение их употребления в художественном стиле, их роль в языке.

Также на примерах раскрываются мнения об использовании таких антропонимических форм в творчестве писателя.

Kalit so‘zlar: antroponimlar, urf-odat, din, badiylik, badiiy asar, kishi nomlari, uslubiyat, qatlam, lug‘aviy, arab, fors-tojik, badiiy uslub, adabiy til, badiiy til, borliq.

Key words: anthroponyms, tradition, religion, artistry, artistic work, personal names, methodology, layer, dictionary, Arabic, Persian-Tajik, artistic style, literary language, artistic language, existence.

Ключевые слова: антропонимы, традиция, религия, артистизм, художественное произведение, личные имена, методология, пласт, словарь, арабский, персидско-таджикский, художественный стиль, литературный язык, художественный язык, бытование.

O‘zbek nomshunosligida uchrovchi atoqli otlarning ma’no va grammatik xususiyatlari tahlil qilinishi o‘zbek tili grammatikasi uchun qimmatli bo‘lsa, atoqli otlarning amaliy

muammolari jamiyat uchun katta ahamiyatga egadir. Shu jumladan, kishi nomlarining yozilishi, imlosi, uslubiy qo'llanishi ham tilshunoslikdagi muhim masalalardan biridir. Ismlarda qatlam masalasi bo'yicha qilingan ishlar yuqoridagi fikrlar yuzasidan xulosa qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi, albatta. Masalan, turkiy tillarda genetik jihatdan, lug'aviy asosiga ko'ra turkiy bo'lgan so'zlar qadimdan mavjuddir. Keyinchalik turkiy tillarga mo'g'ulcha, fors-tojikcha, arabcha ismlar o'zlashgan. Bulardan arabcha va fors-tojikcha ismlar hajman salmoqli o'rin tutgan hamda ma'lum davrlarda o'zbek tili antroponimiyasida muayyan antroponimik qatlamlarni shakllantirgan.

Hozirgi o'zbek tilidagi atoqli otlar ham nazariy, ham amaliy jihatdan o'rganilmoqda. Nomlar nazariy, tavsifiy, qiyosiy, tarixiy va sinxron yo'nalishda tadqiq qilinmoqda. O'zbek nomshunosligi ilmiy soha sifatida o'ziga xos ba'zi tekshirish usullari, tamoyillariga egaligi E.Begmatov, N.Uluqov "O'zbek onomastikasi terminlarining izohli lug'ati" kitobida berib o'tilgan. Y.Menajiyev, X.Azamatov, D.Abdurahmonov, E.Begmatovlarning "Ismingizning ma'nosi nima?" kitobida tilimizdagi nomlarning ismlik va turdosh otlik ma'nolarini tushuntirib berganlar. Asarning so'zboshi qismida kishi nomlarining kelib chiqishi, nom qo'yish odatlari va usullari haqida aytib o'tilgan. Badiiy asarda qo'llanilgan antroponimlarning lug'aviy qatlami quyidagicha tasniflanishi hamda tadqiq qilinishi mumkin:

1. O'zbekcha ismlar:

O'zbek tili antroponimiyasining turkiy (o'zbekcha qatlam) aslini genetik jihatdan turkiy bo'lgan leksemalar va turkiy leksemalardan qo'shib yasalgan antroponimlar tashkil qiladi. Masalan:

Erkin – hur, ozod bola.

To'xtamish – to'xtagan, o'lmaydigan.

Yo'ldosh – otasi yoki akalariga esh, hamroh bo'lib yursin.

Tilavoldi – tilab, orzu qilib olingan, erishilgan bola.

Ko'paysin – farzandlarimiz safiga qo'shilsin, bolalarimiz yana ham ko'paysin.

Ma'lumki, farzandli bo'lish har bir oilada ruhiy-ma'naviy hayajonlarni boshdan kechirishga sabab bo'ladi. Ushbu ruhiy-ma'naviy holat nihoyatda ko'p qirrali bo'lib, ular xilma-xil istaklarni, tilak va orzularni tug'diradi. Mana shu asosda chaqaloqqa ism tanlash motivlari shakllanadi. Masalan, o'zbekcha ismlar uchun tug'ilajak farzandni orzu-armon bilan kutish, bolaga muhtojlik, chaqaloqni pinhoni yovuz kuchlarning zarar yetkazishidan asrash, bolaning umri uzoq va salomat bo'lishini, chaqaloqning ijobiy sifatlarga (mard, jasur) ega bo'lishini, kelajagi baxtli bo'lishini, oila a'zolariga esh bo'lib o'sishini, o'g'il bola tug'ilishini xohlash, chaqaloqdagi noodatiy belgining ko'paymasligining oldini olish, go'zallik tushunchasini ifodalash, tug'ilgan sharoiti yoki paytini ifodalash, ollohning sovg'asi deb qarash, bolaning ko'rinishidan kelib chiqib ism tanlash motivlari bor. Turkiy qatlamga mansub ismlarning ko'pchiligi juda qadimiy davrlar mahsulidir. Ularni yasash, bolaga berish bilan bog'liq motivlar, e'tiqod va ishonchlar xalq orasida hozirda ham saqlangan.

2. Fors-tojikcha ismlar:

Fors-tojikcha ismlarning o'zbek tiliga o'zlashishida fors tilida yozilgan tarixiy obidalar tili, o'zbek-tojik xalqlarining qo'shnichilik munosabatlari, madaniy-ma'naviy, tarixiy-etnografik udumlarning mushtarak va o'xshashligi, bu ikki xalq orasida quda-andachilik va oilaviy munosabatlar asosiy omil bo'lgan. Fors-tojikcha ismlar o'zbek antroponimlari tizimiga shu darajada o'zlashib, singib ketganki, o'zbek aholisi uni o'z tili mahsulidek his qiladi. Bu hol bu nomlarning ko'p asrlar davomida qo'llanishda bo'lgani tufayli yuz bergan.

Sarvixon – tikka o'sadigan, xushqomad daraxt, kelishgan xushqomad qiz.

Sardor – etakchi, boshliq; urug' yoki qabila boshlig'i, lashkar boshlig'i, qo'mondon.

Doniyor - yaqinlar, do'stlar yoki bilimli, dono yoki, qadimiy yahudiylar fikricha, Allohning ehsoni, sovg'asi, marhamati.

Zebi – go'zal, xushro'y, zebo degan ma'noni ifodalaydi.

Norxo'ja – xo'jalar naslidan bo'lgan qizil xolli bola deganidir.

Shopo'lat – po'latdek mustahkam, o'g'il ulg'ayib ulug' martabalar sohibi bo'lsin.

Bolaga bu kabi fors-tojik ismlarini qo'yishda chaqaloqning ziyrak, zukko, dono inson bo'lishi, ota-onaning farzandli bo'lganligidan xursandligini ifodalash, chaqaloqning go'zal, ko'rkam, chaqqon, kuch-qudratli bo'lishini, halol, gunohsiz, adolatparvar, dilkash, saxiy, ulug' martabali inson bo'lishini xohlash kabi motivlar asosiy o'rin egallaydi.

3. Arabcha ismlar:

O'zbek ismlari fondining tarkibiy qismlaridan birini diniy ma'noli asli arabcha bo'lgan nomlar tashkil qiladi. Bu nomlar o'zbek tiliga O'rta Osiyoda islom dini keng tarqalgach, mahalliy aholi musulmonchilik rasm-rusumlariga amal qila boshlagach kirib keldi. Arabcha diniy ma'noli nomlarning bunchalik keng udum bo'lib ketishi sabablarini anglash uchun islom dinining bolani nomlashga oid ko'rsatma va qoidalarini bilish lozim bo'ladi. Islom ta'limotiga ko'ra, insonni yaratgan, unga hayot baxsh etgan, shuningdek, insoniyatning ko'payib, o'sib borishiga sharoit yaratuvchi yolg'iz Allohi taoloning o'zidir. Shunga ko'ra kishiga farzandni ham Alloh ato qiladi. Mana shunday arabiy ismlar qatlamiga kiruvchi ismlarni badiiy asarlarda ko'plab uchratish mumkin. Masalan:

Javlon - chiroyli va shahdam qadamlar tashlovchi, harakatchan, chaqqon.

Nozimxo'ja – tartibga keltiruvchi, tartibga soluvchi yoki tartibli, intizomli.

Aqida – qat'iy ishonch, ixlos, qizni yashab ketadi deb qat'iy umid qilish.

Sojida – sajda qiluvchi, xudojo'y qiz, taqvodor.

Matluba – so'rab, iltijo qilib erishilgan, xohlangan, orzu qilingan qiz.

Ahmadboy – allohga ko'p hamd-u sanolar aytuvchi kishi yoki maqtovga, olqishga sazovor.

Saida – baxtli, saodatmand qiz. Shakllari: Saidabibi, Saidaxon, Saidabonu.

Muharram – muharram oyida (hijriy yil hisobida birinchi oy) tug'ilgan bola.

Arofat – Makka-yu Madina oralig'idagi tog' (tepalik) nomi, hajga borganlar to'planuvchi joy. Arofat – muqaddas tog' hisoblanadi.

Mashhura – taniqli, obro'-e'tiborli qiz.

Rahmatullo - Allohning muruvvati, shavkati tufayli erishilgan bola.

Har bir til o'zining ichki qonuniyatlari asosida rivojlanishi, u ma'lum darajada boshqa tillar ta'sirini ham boshdan kechirishi, har bir xalq boshqa xalqlardan ajralgan holda yashay olmasligi ma'lum. Davlatlar o'rtasida hamma vaqt iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalar bo'ladiki, bu aloqalar tilda ham o'z aksini topadi. Binobarin, tilda, xususan, uning onomastik birliklarida hamma tarixiy davrlarga oid muhim ahamiyatga ega bo'lgan lingvistik faktlarni topish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ahmad Hodiy Maqsudiy. Shar'iy hukmlar to'plami.- T.: 1990. – bet 12.
2. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al - Buxoriy. Hadis.VI. – T.: 1992.- bet 132
3. Begmatov E.A. Nomlar va odamlar. – T.: Fan, 1966. – bet 12.
4. Begmatov E.A. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – T.: Fan, 1965. – bet 6.
5. Begmatov E.A. O'zbek ismlari. 2-nashri. – T.: «O'zME», 2007. B. 604.
6. Begmatov E., Uluqov N. O'zbek onomastikasi (Bibliografik ko'rsatkich). – N.: 2008. – bet 134-145.
7. Olimat ul Banot . Muosharot odobi. Toshkent.: 1991. bet 17-18.
8. Qilichev E.O'zbek tili onomastikasi. – T.: «Buxoro», 2004.
9. Tohir Malik. Devona. – T.: “Adabiyot uchqunlari”, 2018.
10. Tohir Malik. So'nggi o'q (qissa). T.: Sharq, 2007. B.125. 25-b